

УДК 347.965.43

О.М. ПЕРУНОВА, канд. юрид. наук, Харківський національний автомобільно-дорожній університет

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОКУМЕНТУВАННЯ У ПРОЦЕСУАЛЬНІЙ ФОРМІ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Ключові слова: процесуальна форма, цивільне судочинство, процесуальний акт-документ, поняття документування, стадія цивільного процесу, матеріальне і процесуальне право, наука документування

Основною метою цивільної процесуальної форми є регламентація порядку здійснення судочинства у цивільних справах шляхом встановлення процесуального порядку вчинення судом та іншими учасниками процесу процесуальних дій в процесі розгляду і вирішення цивільної справи, а також фіксація та оформлення таких дій спеціальними засобами. Це є основою для функціонування цивільних процесуальних правовідносин, рух цивільного судочинства по стадіям в межах судового провадження.

Ефективність і правильність вирішення матеріальних вимог у значній мірі залежить від досконалості цивільної процесуальної форми, в межах якої забезпечується законність та обґрунтованість судових рішень у цивільних справах [1, с.59].

Важко уявити процесуальну поведінку суду та інших учасників процесу без дотримання певної послідовності, яка зазначена нормами ЦПК України. Саме єдність процесуальних правил для всіх категорій цивільних справ, які розглядаються в порядку цивільного судочинства та їх паралельна фіксація процесуальної поведінки дає змогу зазначити, що процесуальна форма не може існувати без такої категорії, як «документування цивільного судочинства».

Теорії актів правосуддя та процесуальних актів-документів у цивільних справах приді-

лялась та приділяється увага у роботах відомих вчених-процесуалістів та практиків, а саме: О.Р. Куніциним у монографії «Зразки судових документів» (1987 р.); О.С. Соловійовим у монографії «Процесуальні документи з цивільних справ» (1974 р.) та Т.В. Альшевським і І.К. Піскарьовим у монографії «Зразки судових документів з кримінальних справ» (1983 р.). Останні дослідження вчених теж не висвітлюють певною мірою всіх проблем теми документування у цивільному процесі, а торкаються лише певних питань цієї тематики. Так, слід віднести до цих досліджень дисертацію М.М. Ясинка «Принципи усності, безпосередності у цивільному судочинстві» (2004 р.) та дисертацію О.М. Шиманович «Судові постанови у цивільному процесі України» (2005 р.). У національній процесуальній науці тема документування (процесуальних актів-документів) певною мірою висвітлювалась, як правило, у навчальних посібниках з цивільного процесу і не містила в собі комплексного дослідження поняття документування, його значення для процесуальної форми цивільного судочинства.

Так, науково-методичні основи документування, поняття документування, як цілісної системи у цивільному судочинстві до сучасного часу не розроблені. Автори-процесуалісти признають лише сам процес фіксації результатів процесуальної поведінки. Це так звана *зовнішня сторона* процесуальної форми, основу якої складають процесуальні засоби, за допомогою яких фіксується порядок і результати процесуальної діяльності (позовна заява повинна оформлятися в письмовій формі (ст.119 ЦПК), відповідно на клопотання сторін оформляються ухвалою суду (ст.210 ЦПК), розгляд і вирішення справи фіксується в журналі судового засідання і фіксується технічними засобами (ст.197 ЦПК), тощо.

Це є певною закономірністю, оскільки сам термін «документування» є багатоаспектним, структурно розведеним, він торкається різних сторін самого документа і комунікаційної діяльності – явищ не менш складних і багатог-

ранних. З цієї причини сам термін важко подається тлумаченню, тим паче – чіткому поняттю, оскільки значення кожного документа та його зміст несе в собі різну форму інформації, і сам процес фіксації кожного з документів, особливо у юридичних науках (цивільному процесі) є різним.

Як зазначає Н.Н. Кушніренко, документування – це утворення документа з використанням різних методів, способів і засобів фіксування інформації на матеріальному носіїві [2, с.67].

На наш погляд, це загальне поняття документування, яке не дає спеціальної характеристики процесуального документування у цивільному судочинстві. У науці цивільного процесу вважаємо доцільним використати поняття «*процесуальне документування*», під яким слід вважати здійснюваний судом, учасниками судового процесу, заснований на нормах цивільного-процесуального права комплекс взаємозалежних дій і рішень, направлених на достовірне відображення у цивільно-процесуальних актах порядку і результатів як окремих процесуальних дій і рішень, так і всього ходу і результатів вирішення цивільної справи.

Таким чином, поняття процесуального документування дозволяє розглядати його (документування) в якості особливої категорії, яка направлена на законне і обґрунтоване вирішення справи і яка невідривно зв'язана з процесуальною формою цивільного судочинства.

На нашу думку, *характерними ознаками* для цивільного процесуального документування є певні елементи, від яких залежить сам хід кожної цивільної справи. Ці елементи будуть багатогранними, оскільки вони залежать від складових загального поняття структури документа, та певної специфіки цивільного процесу на стадіях розгляду цивільної справи, а також дій учасників судового розгляду.

Формування наукового цивільного процесуального документування, як наукової дисципліни, включає, на нашу думку, ряд певних складових:

1) *загальною особливістю документування* у цивільному судочинстві є те, що воно вивчає документ в цілому, його якості, структуру, форму, мову документування, засоби обробки інформації, зафіксованість на певному матеріальному носіїві (поняття позову, поняття судового рішення, поняття фіксації судового процесу і т.п.). Документування вивчає специфіку документів як матеріальних предметів і зафіксованих на них інформації, досягнення в області класифікації і типологізації документів, а також закономірності, виявлені при вивченні певного процесу еволюції документа, формування сучасних процесуальних документів;

2) природа будь-якого процесуального документа пов'язана насамперед із *матеріальним та процесуальним правом*. Успіху у складанні процесуальних актів-документів здобувають ті, хто знається на поняттях матеріального і процесуального права.

Якщо говорити про матеріальне право в цілому, то можна сказати, що воно впливає на змістову частину процесуальних актів-документів. Так, у позовних заявах, – а це майже 80 відсотків цивільних справ, які на сьогодні розглядаються судами України, – в обов'язковому порядку слід визначити той закон (норму матеріального права), який регулює дані правовідносини [3, с.34].

Процесуальне ж право пред'являє вимоги до форми процесуальних документів. Процесуальна форма – це коло встановлених законом вимог, виконання яких дає підставу вважати законними процесуальні дії суду, сторін, третіх осіб щодо оформлення позовних заяв, ухвалення судових рішень та ухвал. Тому, наприклад, ст.119 ЦПК України закріплює законодавчо ті реквізити, які в обов'язковому порядку повинні бути зазначені як у позовних заявах, так і в заявах окремого провадження. Порушення даних вимог закону тягне за собою негативні процесуальні наслідки – залишення позовної заяви чи заяви без руху;

3) усі процесуальні акти-документи можна *розділити умовно на дві групи*:

– процесуальні документи, які складаються особами, що звертаються до суду (документи-звернення);

– та документи суду.

До перших належать позовні заяви, заяви окремого провадження, заяви про видачу судового наказу, апеляційні та касаційні скарги, різні заяви, клопотання, а саме: про забезпечення доказів, позову тощо. Дані документи мають свою особливість і цим вони відрізняються від іншої групи – документів суду. Це насамперед визначається тим, що всі документи цієї групи у своїй резолютивній частині передбачають звернення до суду з проханням вирішити ті чи інші питання тих правовідносин, які на думку позивача, порушені, невизнані чи оспорується. Дані документи повинні бути оплачені судовим збором (державним митом), крім випадків, коли особи звільняються від їх сплати.

Отже, складаючи процесуальний документ слід дотримуватися тих реквізитів, які зазначені в законі. Змістове ж викладення (описова частина) процесуальних документів (позовних заяв, заяв, апеляційних та касаційних скарг) відбувається в довільній формі.

Процесуальні ж акти-документи суду, а такими є рішення та ухвали суду, повинні бути складені лише суддею. Дані документи не оплачуються судовим збором, вони є похідними від документів звернень. Бо рішення суду чи його ухвали не можуть ухвалюватись без звернень особи до суду, оскільки ст.11 ЦПК, у якій закріплено принцип диспозитивності, передбачає, що суд розглядає цивільні справи не інакше як за зверненням фізичних та юридичних осіб, подано відповідно до ЦПК, у межах заявлених вимог і на підставі доказів сторін та інших осіб, які беруть участь у справі.

Особливістю документів суду – рішень чи ухвал, судового наказу, на відміну від документів-звернень, є їх обов'язковий характер для всіх осіб, установ. Організацій, підприємств незалежно від їх форми власності (ст.14 ЦПК). При цьому рішення та ухвали судів першої та другої інстанцій підлягають оскарженню. Разом із тим, для цих документів, як і

документів звернень, загалом є те, що до них пред'являється спеціальна форма викладення, тоді як зміст їх викладення (описова частина) відбувається у довільній формі.

Серед документів, які оформляються судом, не слід забувати про такі, як фіксування судового засідання технічними засобами (ст.197 ЦПК); журнал судового засідання (ст.198 ЦПК); порядок складання та оформлення протоколів про окремі процесуальні дії (ст.200 ЦПК). Фіксування цих форм документів відрізняється від інших, оскільки вони можуть використовувати два види носія інформації, а саме класифікуватися, які *паперові та полімерні документи (фото-, кіно-, аудіо і відео- документи)*. Ці процесуальні акти-документи з застосуванням технічних засобів, можуть доповнювати одне одного так, щоб не виникало питань відносно законності і обґрунтованості судового рішення при ознайомленні з матеріалами справи учасниками судового розгляду.

Іншою загальною рисою процесуальних документів звернень і актів-документів суду є те, що вони мають єдину цілеспрямованість і вирішують питання щодо одних і тих самих осіб, Дані документи викладаються лише в письмовій формі;

4) усі процесуальні акти-документи відносяться до певної стадії цивільного судочинства. Стадія – це етап, частина судочинства, яка є системою процесуальних дій, метою якої є близька процесуальна ціль [4, с.432].

Призначення кожного процесуального акта-документа для кожної стадії цивільного процесу різноманітне, тому різноманітні й вимоги, які висуваються до них, а отже, і значення (результат діяльності) цих процесуальних актів-документів є різноманітним. Значення їх виявляється, на нашу думку, саме у здійсненні процесуальних дій (функціональному призначенні), для яких вони були створені шляхом перетворення та історичного розвитку і є закріпленими і діючому ЦПК України.

Кожне елементарне чергування однозначних моментів можливо розглядати як послідовність. Послідовність розвитку цивільного

процесу є не в тому, щоб одна стадія заміняла іншу, а у якісному перетворенні самої цивільної справи. Кожна стадія – це якісна нова сходинка у загальному процесі [5, с.43].

Таким чином, значення певного процесуального акта-документа розкривається у кожній стадії цивільного процесу, воно характеризується своїм специфічним змістом, колом суб'єктів процесуальної діяльності, особливим процесуальним оформленням, яке є закріпленим у законодавстві відповідно до свого історичного розвитку і мети, відображається у процесуальній формі і змісті кожного з процесуальних актів-документів. І оскільки різноманітне функціональне призначення процесуальних актів-документів для кожної стадії цивільного процесу, то й різноманітний результат при використанні будь-якого процесуального акта-документа;

5) в залежності від виду провадження.

Так, види провадження (позовне провадження, провадження у справі до судового розгляду, непозовні форми провадження, окреме провадження, наказне провадження, апеляційне провадження, касаційне провадження, провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами, провадження у справах про оскарження рішень третейських судів, провадження у справах про видачу виконавчих листів на примусове виконання рішень третейських судів, провадження у справах за участю іноземних осіб, відновлення втраченого судового провадження), передбачає різні форми процесуальних документів на стадіях порушення справ: позовна заява, скарга, заява.

В цих особливостях проявляється єдність загального і конкретного у змісті документа;

б) в залежності від категорії цивільних справ.

Класифікація категорій цивільних справ має не лише суто теоретичне, а й практичне значення, оскільки дозволяє правильно застосовувати норми цивільного права у кожному конкретному випадку.

Конкретність змісту документа визначається видом правовідносин, в якому виник спір, і конкретними обставинами справи (справи з сімейних правовідносин, справи з

зобов'язального права, спадкового права і т.д.) [6, с.18].

Таким чином, вважаємо, що ці зазначені аспекти документування у цивільному судочинстві дозволять більш розвинуто охарактеризувати появу, існування, використання процесуальних актів-документів з цивільних справ. Також не слід забувати, що документування є невідривною частиною процесуальної форми цивільного процесу, оскільки під цивільною процесуальною формою розуміються умови, послідовність вчинення певних процесуальних дій, прийняття процесуальних актів та здійснення провадження у цивільних справах у цілому, процесуальна форма має безпосередній вплив на процесуальні акти у цивільних справах, а саме: на їх форму, зміст, порядок ухвалення та постановлення, порядок проголошення.

Вважаємо, що подальше вивчення структури документування цивільного судочинства, як науки, дасть змогу підвищити культуру складання процесуальних актів-документів учасниками цивільного процесу, які повинні бути належним чином оформлені з дотриманням правил судового діловодства і норм діючого цивільного законодавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний процес України : підручник / за заг. ред. д. ю. н., доц. М. М. Ясинка. – К. : Алерта, 2014. – 744 с.
2. Кушнарєнко Н. Н. Документоведение : учебник / Кушнарєнко Н. Н. – 8-е изд., стер. – К. : Знання, 2008. – 459 с. – (Высшее образование XXI века).
3. Процесуальні документи у цивільних справах (теорія, методика, практика) : науково-практичний посібник / за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. С. Я. Фурси. – К. : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2007. – 1088 с. – (Серія «Процесуальні науки»).
4. Комаров В. В. Проблемы науки гражданского процессуального права / Комаров В. В., Бигун В. А., Боранкова В. В. и др. ; под ред. В.В. Комарова ; Акад. правовых наук Украи-

ны, Нац. юрид. академия Украины им. Ярослава Мудрого. – Харьков : Право, 2002. – 439 с.

5. Масленикова Н. И. Гражданский процесс как форма социального управления / Масленикова Н. И. – Свердловск : Изд-во Уральского ун-та, 1989. – 140 с.

6. Попова Ю. А. Гражданско-процессуальная документация : учеб. пособие / Попова Ю. А. – Краснодар : Кубанск. гос. аграр. ун-т. (Юрид. фак-т), 1996. – 98 с.

Перунова О. М. Деякі аспекти документування у процесуальній формі цивільного судочинства / О. М. Перунова // Форум права. – 2015. – № 1. – С. 245–249 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_1_41.pdf

Проведений загальний аналіз поняття документування в цивільному судочинстві. Визначено поняття цивільного процесуального документування. Сформульовані характерні ознаки цивільного процесуального документування, серед яких: загальна особливість документа; природа будь-якого процесуального акта-документа пов'язана з матеріальним і процесуальним правом; усі процесуальні акти-документи можна розділити на документи-звернення та документи суду; усі процесуальні акти-документи відносяться до певної стадії цивільного судочинства; документування залежить від виду провадження; документування залежить від категорії цивільних справ.

***

Перунова Е.Н. Некоторые аспекты документирования в процессуальной форме гражданского судопроизводства

Проведен общий анализ понятия документирования в гражданском судопроизводстве. Определено понятие гражданского процессуального документирования. Сформулированы характерные признаки гражданского процессуального документирования, среди которых: общая особенность документа; природа любого процессуального акта-документа связана с материальным и процессуальным правом; все процессуальные акты-документы можно разделить на документы-обращения и документы суда; все процессуальные акты-документы относятся к определенной стадии гражданского судопроизводства; документирование зависит от вида производства; документирование зависит от категории гражданских дел.

***

Perunova E.N. Some Aspects of the Documentation in the Form of Procedural Civil Proceedings

In the given article there was conducted a general analysis of the concept of documentation in civil proceedings. The concept of civil procedural documentation is defined. Differential characteristics of civil procedure documentation, including: general feature of the document; nature of any procedural act-document associated with substantive and procedural law are formulated; all procedural act-documents can be divided into documents of appeal and court documents; all procedural act-documents are relating to a certain stage of civil proceedings; documentation depends on the type of proceeding; documentation depends on the category of civil cases.